

Prof. Dr. Nimet YILDIRIM,
Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Fars Dili ve Edebiyatı Bölüm başkanı

NİZAMİ GENCEVİ'NİN SIRLAR HAZİNESİ VE İÇERİĞİ

*Nizami Gencevi'nin "Hamse" el yazması minyatürü.
Tebriiz, 1539-1543 yıllar.*

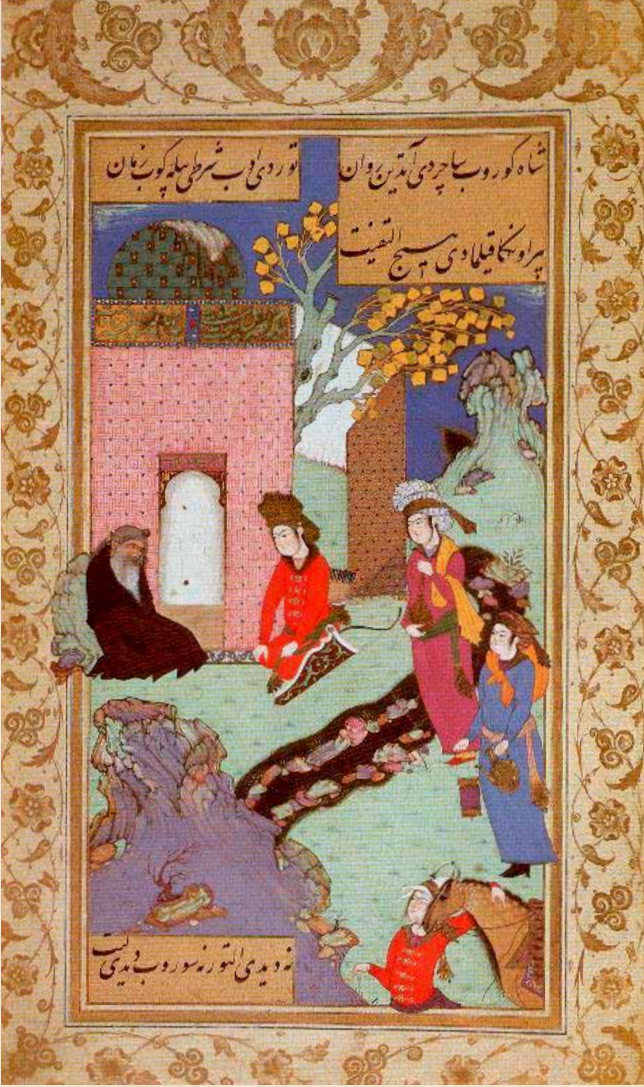
Azerbaycan ve Türk dünyasının büyük bilge şairi Nizami Gencevi'nin (ö. 1209) mesnevi türünde ilk ve en başarılı eserler olan beş mesnevisinden ilki Sırlar Hazinesi/Mahzenü'l-esrâr, tasavvufdaki vahdet temasını doruklara taşımış bir eser olarak tasavvuf tarihindeki eşsiz yerini almıştır. Söz konusu eserle birlikte iki ayrı tür şiir artık ayrılma imkânları olamayacak bir şekilde bir tek kulvarda birleşmiş; bir kısmı "tasavvufî", bir diğer kısmı da "vaaz ve öğüt" türü çok sayıda didaktik ya da öğüt içerikli önemli eserin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Nizami, edebiyat otoritelerinin görüş birliğiyle mesnevi yazar şairlerin öncüsü, efsane yazarlarının en önde gelenidir. Onun Sırlar Hazinesi'ne yüzlerce nazire yazılmış, ancak bu nazirelerden hiç birisi onun derecesine erişememiştir. Metni zor anlaşılır olmasından dolayı Sırlar Hazinesi için birçok büyük şair ve edebiyat otoritesi tarafından açıklamalar ve şerhler de yazılmıştır.

İlk kez kendisinin kullandığı sözcükler, tamlamalar, mazmunlar, terimler ve şiir konuları onun bütün bu alanlarda bir öncü, bir mucit olarak bilinmesini sağlamıştır. Özellikle beşli mesnevileri yazıldığından bu yana bu alanda eser veren bütün şairlere örnek olmuştur. Büyük şairler onun şairliğini, tarzını örnek almış ve onu izlemişler, Beş Mesnevi'sini taklit ederek eserlerini yazmışlardır. Bir diğer açıdan

Bir dervişin ziyaret etmek. Mahzan el-Asrar-Nizami Gencevi. Safevi İsfahan, 1610. Topkapı Sarayı Müzesi Hazinesi 1641, folio 26a

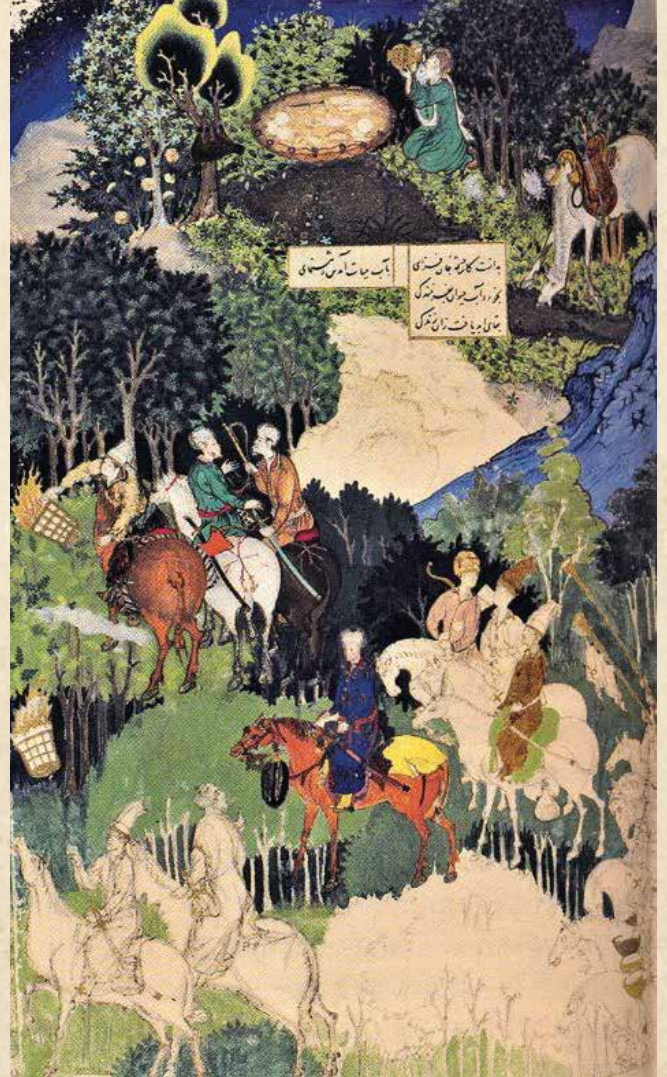
bakıldığında bir mesnevîde, Sırlar Hazinesi'nde beş ayrı naat yazan ilk şairdir. En önemli özellikleri arasında, hikmet ve felsefe konularını manzum olarak anlatan; kaside türü şiirleri övgü, abartı ve anlamsız yüceltmelerden arındıran ilk şair olması da yer almaktadır.

Sırlar Hazinesi, formatı ve içeriği açısından şairin diğer mesnevîlerinden tamamen farklıdır. Sırlar Hazinesi ne bir aşkın serüvenini ne de dünyanın bir hükümdar tarafından ele geçirilmesini anlatmaktadır. Bir hikâye, masal ya da destan da değildir. Sırlar Hazinesi'nin yazılmasının asıl amacı şair Nizami'den daha çok hekim, bilge ve Şeyh Nizami'nin ahlaki düşüncelerini içsel bir bağlılıkla okuyuculara aktarmaktır. Nizami, bu eserinde şiir diliyle tasavvuf düşüncesini, inancı, ahlaki ve dünya görüşünü başkalarına telkin etme amacı taşır. Bilge şair ilahi bilgeli-

ğin sırlarına ermiş, bütün bu sırları bu eseriyle bir hazine biçiminde eren gönüllere emanet etmiştir.

Bu eserinde, düşüncelerini, gizemli, gizli hikâyeler, örnekler ve şairce teşbihlerle aktaran ve her şeyi tek bir varlıkta gören ulu bir pir ile karşılaşırız. Bu ulu mürşit, her zamanki gibi kitabını Allah'a bir övgü ve yakarıyla, kutsal bir mesajla açar. İslam'ın Tanrı hakkındaki temel inancında da olduğu gibi Nizami'ye göre; "Tüm varlıklar ondandır: zayıf toprak onun görkemli sancağı altına sığınır. Biz onun varlığıyla yaşarken, o kendi gücüyle vardır. Varlığına dair hiçbir görüntü veya şekil yoktur. Kimseye benzemez, değişmez, ölmez. O, sonsuzdur. Hepimiz ölümlüyüz, bir tek sonsuz varlık o. Ulu olan, kutsal olan bir tek o."

Sırlar Hazinesi'nin konuları tamamıyla ilk kez ele alınan ve özgün bir tarzda işlenen temalardan oluşur.

Nizami Gencevi'nin "Hamse" el yazması minyatürü. Tebriz, 1500-cü yıl.

Mecnun sahrada. 16. Yüzyıl Kaligrafisi. Numara VP-704.
Rusya Ermitaj Müzesi

Nizami'nin bu eserinde kullandığı bahir de, vezin de hem efsane anlatılarında hem de mesnevi kalıbında bir ilktir. Nizami'den önce hiçbir şair bu bahir ve vezinde mesnevi yazmamıştır. Eserin içeriği de özgün, tamamıyla büyük ve güçlü Nizami'nin duyguları, düşünceleri, yaratıcılığı ve üstün şairlik yetenekleriyle dillendirdiği konulardan oluşur:

*Taptaze güle şarkı besteleyen ben
Bağının nağmeler şakiyan bülbülüüm ben*

*Aşkınin yolunda nefes alır veririm ben
Mahallenin başında zil çalarım hep ben*

*Kimseden bir ödünç söz, asla almadım ben
Yüreğim neyi de dediye, onu dedim ben*

*Yeni bir tarz ile bu büyümlü sözleri söyledim ben
Yeni bir kalıpla alımlı yeni bir heykel yarattım ben*

*Konmamış onun şekerine hiçbir yabancı arı
Hiçbir yabancı şekerden bal ummaz benim arım*

*Bu denizde teslim olur Nuh bile
Bu pınarda testisini yere çalar Hızır bile*

Nizami'nin her açıdan derin etkisi kendisini çok seven bir şairler ve yazarlar grubunun oluşmasına, onu üstün yetenekleriyle öne çıkarıp övmelerine de neden olmuştur. Şibli-yi Numani onunla ilgili şunları söyler: "Nizami, hikmet ve felsefe konularını ilk kez şiire taşıyan, kaside şiirlerini övgülerden ve anlamsız abartılı sözlerden arındıran şairdir."

Nizami'nin eserlerinde en çok ele aldığı ve önemle üzerinde durduğu konu ahlakıdır. Önemli ölçüde ahlak temasını ele alan Sırlar Hazinesi dışındaki eserleri de ahlak ile ilgili konularla dopdoludur.

Nizami'nin eserleri arasında ilk didaktik mesnevisi Sırlar Hazinesi'dir. Özellikle eserin ikinci bölümünde bu özelliği öne çıkar; hikmet, ahlak ve tasavvuf boyutlarıyla iç içe örgülenmiş bir anlatım dikkat çeker. Nizami'nin ünlü eseri Sırlar Hazinesi'ni kaleme almaya başladığı günlerde zühd ile sufilige olan derin ve yoğun ilgisi, hayatının sonlarına doğru İskendername'yi yazmaya başladığı günlerde de aynı şekilde ve hiç eksilmeden onun dünyasında varlığını sürdürmekteydi. ❀

KAYNAKÇA

1. Ağâ Bozorg Tehrâni, ez-Zerî'a ilâ Tesânîfî'ş-Şî'a, Necef-Beyrut 1357-1397 hk. I-XXVI.
2. Hasan Vahid-i Destgirdi, Gencine-i Gencevi, Tahran 1318 hş.
3. Hermann Ethé, Târih-i Edebiyyât-i Fârsi (çev. Rızâzâdeyi Şafak), Tahran 2536 şş.
4. M h m m d min R sulzad , Az rbaycan Şairi Nizami, Bakı 2011, s. 144.
5. Muhammed Ali Terbiyet, Dânişmendân-i Âzerbâyçân (yay. Gülâmrızâ Tabâtabai-yi Mecd), Tahran 1377 hş.
6. Nizâmî-yi Gencevi, Mahzenü'l-esrâr, Bölüm 20: "Der Âferiniş-i Âdem".
7. Nizami-yi Gencevi, Mahzenü'l-esrâr, Bölüm: 12 "Der Makâm ve Merte-bet-i in Nâme", Beyitler: 3-8.
8. Şibli-yi Numani, Şî'rü'l-'Acem/Târih-i Şî'r ve Edebiyyât-i Irân, Tahran 1335 hş. I-V.

Rusya Ermitaj Müzesi`nde bulunan Nizami Hamse`sine ait kaligrafi. Numara VP-999. 1541 Yil Safevi sarayı

